

PREŠTEVNA DOLOČILA SLOVENSKE POVESTI

Ob korpusu devetih daljših pripovednoproznih besedil z zgodovinsko tematiko prvega slovenskega romanopisca Josipa Jurčiča (1844–1881) so bila statistično preverjena določila slovenske povesti, ki le-to ločujejo od romana: dolžina besedila, dolžina dogajalnega časa, pripovedni tempo, število prizorišč in število govorečih oseb.

A statistical analysis of the features of the Slovene short story was carried out on a corpus of nine lengthy narrative texts with historical subjects written by the Slovene novelist Josip Jurčič (1844–1881). The features that distinguish the short story from the novel were the focus of the analysis; these included: the length of the text, the length of the events portrayed, the tempo of the narrative, the number of venues and the number of characters given speaking roles.

V konceptu izpred dveh let se je naslov tegale prispevka glasil *Empirična določila slovenske povesti*. Preden sem ga dokončal, se je v tisku pojavila kritika besede *empiričen*, ki sem jo uporabljal tudi na drugih mestih, da bi pokazal na prepoznavne lastnosti svojega literarnozgodovinskega pisanja, to je na statistično analitično obdelavo bibliografsko kar najbolj zaključenih korpusov besedil. Beseda *empiričen* je imela status gesla v polemičnem razmerju do tistega dela literarne vede, ki izhaja iz neprešteti in nepremerjenih količin, podobno kot se mi je tudi postopek analize postavljaj v polemično opozicijo s postopkom interpretacije. Kritika trdi, da se izraz *empiričen* v literarni vedi prelahko uporablja, običajno kot sinonim analizi in kot opozicija hermenevtičnosti, kot da hermenevtika ne bi imela objektivni izkušnji dostopnega predmeta. Pod *empiričnostjo* se razume v humanistiki objektivnost in precizacija, oboje pa je v zavesti povezano s statističnimi postopki. *Empiričen* je v filozofiji obremenjen pojem, v humanistiki je torej za preštevne in meritvene postopke bolje uporabljati izraza *statističen* oziroma *analitičen*.¹ Kritična opomba k izrazu *empiričen* je bila povod za spremembo naslova.

K metodi. Ovrednoteni bodo rezultati treh preštevanj. Ker razprava nima značaja sinteze, ampak je bolj metodološka sonda, je bilo za osnovni korpus izbranih zgolj devet besedil, ki pripadajo enemu žanru (zgodovinski povesti) in obenem enemu avtorju (Josipu Jurčiču). Ugotovitve iz tako omejenega gradiva so bile preverjene in dopolnjene z izidi manj popolnih in manj dolgotrajnih merenj v okviru enega pripovednoproznega žanra, slovenske kmečke povesti, od njenega začetka do 1945, natančneje na 234 srednje dolgih do dolgih, to je nad 10.000 besed obsežnih besedilih, najsi so bila podnaslovljena kot povest, roman, novela ali kako drugače. Meritve so imele namen določiti prepoznavne lastnosti žanra kmečke povesti, mimogrede pa so pokazale tudi na razmerja med pripovednoproznimi vrstami roman, povest in novela, kakor jih je oblikovalo vsako obdobje po svoje. Za posamezne kategorije je

¹ Aleksander BJELČEVIČ, Dve knjigi o pripovedni prozi in kako se njuna metoda imenuje, *JiS* XXXVII/8 (1991/92), 235–36.

bila kot drugi kontrolni korpus prešteta vsa slovenska daljša pripovedna proza do 1945, ki se je v podnaslovu odločila za pripadnost tej ali oni vrsti. Strogo gledano veljajo rezultati natančnih preštevanj le za Jurčičevo zgodovinsko povest. Če bi hoteli dobiti statistično sliko cele slovenske zgodovinske povesti, bi morali seči pač širše, gradivo bi moralo obsegati vsaj vso daljšo pripovedno prozo z zgodovinsko tematiko iz tistih neslučajnih avtorskih opusov,² ki so v podnaslovih razlikovali med oznakama »povest« in »roman«. V poštev bi tedaj zaradi dokajšnje redkosti podnaslova roman v primerjavi s podnaslovom povest prišli le naslednji avtorski opusi: Josipa Jurčiča (1844–1881), Frana Detele (1850–1926), Miroslava Malovrha (1861–1922), Ivana Laha (1881–1938), Ivana Preglja (1883–1960), Franceta Bevka (1890–1970) in Ilke Vašte (1891–1967). Ker to pomeni blizu 50 dolgih besedil, se je bilo treba pri podrobni analizi za tole priložnost omejiti na obvladljivo število del. Zaenkrat lahko predstavim le metodološka vodila za analizo in prve primerjalne rezultate, kakor jih je pokazalo merjenje prvega od odbranih sedmih avtorjev, ki je obenem prvi slovenski romanopisec, Josipa Jurčiča.³

Preštevalna metoda ima namen preveriti merljiva, vendar nikoli natančno izmerjena določila tradicionalnih poetoloških definicij povesti, ki so se oblikovala zlasti ob primerjanju pripovednoprozskih vrst med seboj, in kot neuporabna izpostaviti tista določila, ki količinsko niso opredeljiva. V ozadju metode je prepričanje, da definicije literarne vrste ne določa t. i. idealno klasično besedilo, ampak jo določa statistično povprečje lastnosti celotnega korpusa besedil, ki so se izrecno (običajno skozi ustrezni podnaslov)⁴ prištevala vrsti.

²Pod neslučajnim avtorskim opusom razumem bibliografijo plodovitejših avtorjev z vsaj petimi kapitalnimi besedili.

³Gre za naslednja besedila: *Jurij Kozjak, slovenski janičar: Povest iz 15. stoletja domače zgodovine*, Slovenske večernice 1864 (naprej JKoz), Domen: *Domača povest iz prejšnjega veka, Slovenski glasnik* 1864 (naprej D), *Jurij Kobila: Izvirna povest iz časov lutrovske reformacije*, Slovenska vila 1865 (JK), *Kloštrski žolnir: Izvirna povest iz 18. stoletja, Slovenski glasnik* 1866 (KŽ), *Hči mestnega sodnika: izvirna zgodovinska povest iz 15. stoletja, Slovenski glasnik* 1866 (HMS), *Grad Rojinje: Povest za slovensko ljudstvo*, Slovenske večernice 1866 (GR), *Sin kmečkega cesarja: Povest iz 16. stoletja, Besednik* 1869 (SKC), *Ivan Erazem Tattenbach: Izviren/Historičen roman iz domače zgodovine, Slovenski narod* 1873 (IET), *Lepa Vida: Roman, Zvon* 1877 (LV). Nedokončani *Slovenski svetec in učitelj* in soavtorski *Rokovnjači* sta za analizo neprimerna. — Metodološki pomislek bi utegnil biti, da za analizo literarne vrste ne more biti smiselna organiziranost gradiva po avtorskih opusih. Ugovor je v načelu sprejemljiv, res pa je tudi, da se je izbira ene ali druge vrste, ki so jo izrazili v podnaslovu, dogajala bolj s stališča avtorjeve zasebne poetike (če ne le preproste navade) kot pa iz kakšnih splošnih predstav o vrstnih razlikah. Podvrženost nereflektirani časovni modi je vidna celo v okviru enega avtorja, če je le-ta pisal skozi daljši čas. Pregled po avtorjih bo dal torej najprej nekaj statističnih podatkov o avtorskih vrstnih poetikah, njihovo vsoto pa bo že mogoče razumeti kot slovensko vrstno poetiko. Zaradi skromnega števila analiziranih besedil smo žal prisiljeni svoje delo ponovno uvrstiti le med metodološke predloge in ne med prispevke, ki dajejo enoumen odgovor na sicer jasno zastavljeno vprašanje; tudi je treba razumeti pod »statistiko« le njeno najpreprostejšo, »humanistično« varianto.

⁴Statistična preštevanja so prisiljena upoštevati le enoumenne vrstne samooznake v naslovnem delu besedil in spregledati vsebinske oznake, ki so jih dela dobila v sočasni kritiki ali v literarni zgodovini, še posebej zato, ker so te oznake le redko enotne. Statistična analiza povesti se zato ne nanaša toliko na strukturo predmeta kot na avtorjevo namero in sprotne refleksije vrstnosti.

Statistično precizirana definicija seveda ni več tako jasna, kot so bile normative, vrste ne določa zdaj prisotnost ali odsotnost neke lastnosti, ampak z odstotkovnim pasom izražen delež prepoznavne lastnosti. Tak pristop je nujen tudi zaradi specifičnosti predmeta, ki ga tradicionalna poetika z normativnimi določili nekako ni znala zgrabititi tako učinkovito, kot je to storila s sorodnima romanom in novelo. Največkrat sploh ni ponudila njene definicije, ampak se je izčrpavala v zavračanju neustreznih definicij. Tako je postala povest ime za sporno področje v okviru pripovedne proze, ki ni pripadalo niti noveli niti romanu. Bila je izraz zagate, ki jo je povzročalo stalno avtorsko kršenje vrstnih pravil. Zelo preprosto velja, da je danes povest po dolžini vrsta nekje med romanom in novelo (v prejšnjem stoletju je bila krajša od novele), o njeni strukturi pa moremo prebrati kaj različna mnenja. Ker v genologiji literarna vrednost ne more biti razlikovalno določilo, se je treba že na začetku odpovedati prepričanju, da bi bila povest neuspeh roman ali novela;⁵ vrsta povest sama ponuja enako možnosti za neuspeh kot drugi dve vrsti. Izraženo z drugimi besedami: povest ni slovenska, to je redukcionistična oblika evropskega romana. V najslabšem primeru (tako vsaj v 19. stoletju) je povest domače slovensko ime za evropski roman.

Povest je pri slovanskih literaturah v glavnem pogostejša kot npr. pri germanskih, sicer pa je vsaka nacionalna literatura oblikovala povesti specifičen pomen in mesto. Zato ne moremo govoriti o povesti nasploh, ampak je treba vedno povedati, katero nacionalno povest imamo v mislih. Roman in novela sta skratka bolj univerzalni, svetovni pripovednoprozni vrsti, povest je pripovednoprozna vrsta z večjim deležem nacionalno variabilnih lastnosti.

Mimo nacionalnih specifičnosti je vendar mogoče pokazati na vrsto sorodnosti, ki predmet obravnave, slovensko povest, približujejo povesti pri drugih narodih. Ruska povest ima slovenski podobno genezo. Izvirno je tako kot nemška beseda *Geschichte* v 19. stoletju pomenila vsako pričevanje o dejanskih dogodkih, pripovedovanje, ki ga zanima v prvi vrsti tema, ne pa retorična veščina, in so bili zato s povest podnaslovljeni tudi letopis, legenda, kronika, žitje, apokrif itd. Za ruske retorične tekste je nasprotno obveljal izraz slovo (ker je rojstni čas slovenske povesti šele sredina prejšnjega stoletja, se podobna opozicija pri nas ni mogla pojaviti). V 18. stoletju je ruska povest postala zbirni pojem za vsako pripovedno delo ne glede na dolžino, za prevode evropskih romanov kot krajšo in srednje dolgo izvirno prozo. Ko so se sredi 19. stoletja izvirna pripovedna besedila začela vedno bolj daljšati, so le-ta prevzela oznako povest (enako tudi na Slovenskem), za krajše tekste se je uveljavil termin *rasskaz*. Do nedavnega je ruska povest veljala za tradicionalni žanr, z avtorji, kot sta Valentin Rasputin ali Čingiz Ajmatov, pa se seli v moderno prozo, kjer dela družbo kratki zgodbi (short story). Tu pa je temeljna razlika med rusko in slovensko povestjo; slednja namreč v moderni prozi nima mesta.

V hrvaščini in srbsščini se povesti reče pripovijest oz. pripovetka; razlika med izrazoma ni vedno najjasnejša. Pripovetka je predstavljena kot oblika med ljudsko in umetno epiko ali po dolžini kot forma med kratko in srednjo prozo. Konkurenčni izraz pripovijest pa pomeni enkrat zgodovinsko povest, drugič kratki roman, obliko med

⁵Taka logika veje namreč iz pogostih kritičkih in celo literarnozgodovinskih sodb o posameznih besedilih, ki jim »ni uspelo prerasti« iz povestne v romaneskno obliko.

pripovedko in romanom, tretjič pripoved nasploh. Na Hrvaškem se po nemškem predlogu zadnje čase uveljavlja težnja zasidrati povest kot eno izmed oblik novele. Glavna razlika med pripovetko/pripovijestjo in slovensko povestjo je v tem, da pri slednji zgodovinska snov v glavnem ni odločilna za definicijo, čeprav ji nikakor ni tuja, in da je njena zveza s folklornim izročilom manj trdna.

Zdi se, da ima slovenska povest podobne lastnosti kot na Angleškem novelette in na Češkem romaneto (novelette ni nobena kratka ali skromna novela, novelica, kakor jo srečamo pri Ivanu Tavčarju, ampak je sinonim kratkemu romanu). Za romaneto ali mali roman (neologizem pripisujejo Janu Nerudi; napravljen je bil verjetno po angleškem vzorcu: novel–novelette=roman–romaneto) so značilni fantastični motivi, ki se realistično razrešujejo, podobno kot pri Edgarju Allanu Poeju. Razlika je v tem, da je bila povest na Slovenskem v prejšnjem stoletju centralni pripovednoprozni žanr, kar za novelette in romaneto v primerjanih literaturah ne bi mogli trditi.

Z nemško Erzählung povezuje slovensko povest v šolski poetiki uveljavljeno vrednostno prepričanje, da gre za umetniško manj pomembno pripovednoprozno vrsto s poudarjeno zgodbenostjo.⁶ Natančnejšo primerjavo onemogoča izraz Erzählung, ki kaže enkrat na pripovednoprozno vrsto povest, drugič pa je zvrstnopoetski izraz in kaže na pripovedno prozo v celoti, je torej zbirni izraz za vse oblike epskega proznega pisanja od najkrajših do najdaljših. Epska pripoved stoji v opoziciji do lirske izjave in dramskega prikaza. V slovenščini pravimo torej: roman je dolga pripoved, novela in povest sta srednje dolga pripoved, anekdota je kratka pripoved. Iz poimenovalnih težav se Nemci skušajo reševati tako, da se povesti kot samostojni pripovednoprozni vrsti izogibajo, v najboljšem primeru jo razumejo kot eno izmed oblik novele. Zato povesti v nemški leksikonski literaturi praviloma ne bomo našli pod samostojnim geslom, ampak pod poglavjem o noveli.

Za začetek je potrebno izločiti tiste elemente tradicionalnih definicij, ki za preštevanje in merjenje sploh ne pridejo v poštev. Joachim Müller⁷ npr. govori o »široko-obokanem horizontu romana«, »jasno zamejenem horizontu novele« in »nihajočem horizontu povesti«, kar so za preštevanje neuporabne enote. Enako neuporabna je tudi definicija Nikolaja Pavloviča Utehina,⁸ po kateri se roman suče okoli značaja literarne osebe, povesti pa je važnejše okolje in objektivni prikaz časa; zato naj bi bil roman subjektivnejša vrsta kot povest. Definicije izražajo v prvi vrsti željo po klasifikacijskem redu, ki ga v vrstni poetiki nepoučeni avtorji nehotе vedno znova porušijo ali pa to iz odpora do žanrskih okvirov in nagnjenja k eksperimentu učeni avtorji storijo nalašč. Neprijetna lastnost takih lepih definicij je, da veljajo le za reprezentativne primerke gradiva in veliko večino besedil, ki definiciji ne ustrezajo, enostavno izločijo. Moja kritika ni naperjena le proti medlemu terminu povest, ampak tudi proti navidez tako »trdnima« oznakama, kot sta novela in roman. Če je bilo v 19. stoletju še približno jasno, kje naj bi bila meja med njimi, je današnja literarna veda na tej fronti prisiljena priznati svojo nemoč — posebej roman je zaslovel kot ena najbolj protejskih vrst. Kakor se zdi na prvi pogled sprejemljivejši od omenjenih spekulacij

⁶Silva TRDINA, *Besedna umetnost* (Ljubljana, 1965).

⁷Novelle und Erzählung, Josef Kunz (ur.), *Novelle* (Darmstadt, 1968), str. 474.

⁸*Žanry epičeskoj prozy* (Leningrad, 1982), str. 150.

popolni relativizem Karla Konrada Polheima,⁹ ki trdi, da vsaj med novelo in povestjo ni nobenih strukturnih razlik, enačaja med njima vendarle ne moremo potegniti. Obe označujeta pripovedno prozo srednje dolžine. Edina tradicionalna razlikovalna lastnost med vrstama je, podobno kot prej med povestjo in romanom, kvaliteta (pod novelo si običajno predstavljamo umetniško, pod povestjo pa strukturno nejasno ali neuspelo srednje dolgo prozo), ki je v razlikovalno opozicijo ne smemo sprejeti. Enačaj odpravlja kategorija avtorjeve namere, kakor je ta zapisana v podnaslovu besedila. V preteklosti so namreč podnaslovi novela, roman in povest vsak po svoje usmerjali bralčevo recepcijo. Čeprav je včasih med pripovednoproznimi realizacijami težko razlikovati, pa je mogoče razlikovati med avtorskimi namerami: če je s podnaslovom povest avtor povedal, da je hotel napisati povest, se spodobi tej nameri verjeti in tekst potem pač razumeti kot povest.

Pogostnost povesti. V daljši prozi je do 1945 prvenstvo povesti pred romanom in novelo nedvomno¹⁰ pri vseh obsegih z izjemo kratke in zelo dolge proze. Po 1945 je dotedanji poimenovalni monopol povesti razpadel na račun univerzalnega podnaslova roman, ki je očitno začel ponujati večjo oblikovalno svobodo kot do tedaj univerzalna povest. Povest sta prehitela tudi izraza zgodba (posebej popularen po drugi vojni) in ekskluzivna novela, ki v slovenski literaturi nikoli ni bila pogosta. Do 1945 je povest do neke mere pomenila tudi prevod za novelo in roman, po 1945 se je njen pomen usodno skrčil v smislu, ki ga odslikava citirana šolska literarna teorija: povest je danes v splošni zavesti ne preveč ambiciozna, tradicionalna fabulativna daljša pripovedna proza. Danes le še sem in tja izide kakšno delo, ki si upa nadeti manjvredni podnaslov povest. Podnaslov povest je mišljen parodično ali pa se je preselil v estetsko manj ekskluzivistične vode mladinske književnosti.

V Jurčičevi zgodovinski pripovedi je v podnaslovu le dvakrat zapisano roman (IET, LV), obe sta bili objavljeni v sedemdesetih letih za razliko od povesti, ki so vse nastale v šestdesetih letih. Na prvi pogled gre lahko za novo poimenovalno modo ali za samozavest, ki je nastala ob vedno obsežnejšem avtorskem opusu. Drugo pomenljivo dejstvo je mesto objave: povesti so bile povečini objavljene v edicijah za preprosto ljudstvo (pri GR je namembnik vpisan celo v podnaslov), romani pa v meščanskih (liberalnih) publikacijah. Ker je podnaslov roman redek in zato zaznamovan, bo treba tod iskati tudi morebitno oblikovno odstopanje od pripovednoprozne norme.

Dolžina povesti. Zraven vrednostne sodbe, ki smo se ji uvodoma odpovedali, je eden temeljnih elementov definicije povesti dolžina. V šolski poetiki je uveljavljeno

⁹*Handbuch der deutschen Erzählung* (Düsseldorf, 1981), str. 9–16.

¹⁰Razmerja se nanašajo le na vrstno izrecno podnaslovljena besedila. Tu je treba upoštevati nekatere zakonitosti: verjetnost podnaslova raste z dolžino besedila (38% med kratkimi – 83% med zelo dolgimi), torej bodo podatki za daljša besedila natančnejši kot za krajša besedila. Verjetnost podnaslova s časom pada: v 19. stoletju je bilo podnaslovljenih nad 50 % besedil, v 20. stoletju v povprečju precej manj, podatki bodo skratka natančnejši za prejšnje kot za naše stoletje. Izogibanje podnaslovu dandanašnji priča o izginjanju vrstne zavesti in vrstnih pravil pri avtorjih in bralcih. To pomeni, da je vprašanje o razliki med novelo, romanom in povestjo danes le še akademsko vprašanje, ki aktualne literature in njenega razvoja ne prizadeva.

mnenje, da je povest po dolžini nekje med novelo in romanom. Merjenje dolžine je pokazalo naslednje: Povest je mogoče najti pri vseh dolžinah pripovedne proze, povsod podnaslov povest celo dominira nad alternativnimi podnaslovi (nekaj časa tudi v kratki pripovedi pod 10.000 besedami), največ pa je v pasu med 20.000 in 45.000 besedami, ki je značilen tudi za novelo, s to razliko, da je novela obsegovno bolj profilirana (zavzema neprimerno ožji obsegovni pas kot povest) in da teži novela k večji, povest pa k manjši dolžini. Povest nima prednosti le pri največjih dolžinah (nad 90.000 besed), kjer jo je prehitel roman.¹¹ Obsegi izvirne pripovedne proze so se vedno bolj daljšali. V začetku slovenske pripovedne proze je bilo srednjih besedil več kot vseh drugih daljših. V obdobju 1926–1934 je najprej povedla daljša pripoved (20.000–45.000 besed), med leti 1935 in 1945 pa je prišlo celo do izenačenja med številom srednjih (10.000–20.000 besed), daljših in dolgih tekstov (45.000–90.000 besed). Povest smemo prištevati med daljše pripovednoprozne žanre šele kvečjemu od 1925 dalje; v 19. stoletju je povest pripadala pretežno srednje dolgi prozi. Povest je torej obsegovno raztegljiva vrsta, vendar v povprečju v večji bližini novele kot romana, kar ne potrjuje današnje šolske definicije, po kateri je povest razumeti kot nekakšen preprosti roman. Ta definicija velja le za povest v 20. stoletju.

V povprečju je Jurčičev roman daljši od povesti, dobre polovice vsakega od obeh korpusov pa po dolžini ni mogoče razlikovati, ker pripadajo besedila isti dolžinski kategoriji med 20.000 in 45.000 besedami. To velja tudi za korpus njegove zgodovinske povesti. Ta je v celoti v obsegu med 14.300 in 27.600 besedami, povprečno 19.400 besed. Oba romaneskna teksta sta v povprečju za komaj 3200 besed, torej nepomenljivo daljša od povestnih. Najkrajše (SKC) in najdaljše besedilo (JKoz) sta povesti. Relativna dolžina je pri Jurčičevi zgodovinski povesti nerelevantna lastnost. Če ne gre le za slučaj, je mogoče romanu pripisati večjo obsegovno profiliranost (besedili sta si le za 2000 besed narazen), povesti pa večjo obsegovno svobodo.

Gospodarjenje s časom. Dogajalni čas. Ko je leta 1869 ob Stritarjevi Svetinovi Metki Janko Pajk pisal o razmerju med pripovednoproznimi vrstami,¹² je razliko videl v dolžini upovedenega časa: pri romanu naj bi bil dogajalni čas dolg eno človeško življenje, pri noveli toliko, kolikor ga vzame en dogodek, pri povesti neke vmes. Nekaj manj zaostreno časovno razlikovanje je mogoče prebrati tudi za angleško literaturo:¹³ romanu gre za oblikovanje življenja ali delov življenja, povesti (long short story) pa le za epizode iz tega življenja. Jurčič postavlja s svojimi besedili te načelne teoretske želje ven iz področja našega nadaljnega preverjanja: romaneskni dogajalni čas zaobsega pri njem namreč 3,1 leta, v povesti je za 42% daljši (4,4 leta).

Tempo pripovedi. O tempu pripovedi je razločno zapisal teoretik novele Joachim Müller v navedenem delu, da ima povest miren, upočasnen tempo, da se odvija po-

¹¹Prim. Miran HLADNIK, *Povest* (Ljubljana: DZS, 1991; Literarni leksikon: Študije, 36), str. 50–53.

¹²*Slovenski narod*, št. 25, str. 1.

¹³Klaus LUBBERS, *Typologie der Short Story* (Darmstadt, 1977).

lagoma, da zavlačuje in predstavlja dogodke epizodno in vključeno v kakšno nedogodkovno strukturo, samostojno pa nerada.

Tempo pripovedi oziroma gostoto dogajanja označujemo z razmerjem med pripovednim časom, ki se meri s količino besedila, in dogajalnim časom. Razlikovati je treba med tempom celega besedila in tempom posameznega poglavja, saj se tu pokažejo pomenljive razlike med besedili. Merska enota za količino besedila oz. za pripovedni čas je beseda, merska enota za dogajalni čas je v celem delu po tradiciji leto, za posamezno poglavje pa je bila po izkušnji z Jurčičem izbrana minuta.

Pri nas je merila za tempo pripovedi skušal določiti Marjan Dolgan.¹⁴ Poleg tradicionalnega Seymourja Chatmana¹⁵ se je mogoče sklicevati tudi na dva manj znana poskusa, na Helmuta Bonheima in na Shlomith Rimmon-Kenan.¹⁶ Poskusi so želeli določiti »normalni tempo« pripovedi. Najhitrejši tempo prispeva panoramično pripovedno poročilo, nekje na sredini sta direktni in indirektni govor, deskripcija in komentar tempo pripovedi zaustavljata. Na prvi pogled bi se zdelo, da je »normalni tempo« v enakem trajanju pripovednega in pripovedovanega časa, torej v dialoški sceni. Bonheim je razdril to iluzijo z ugotovitvijo, da bralec bere dvakrat hitreje kot osebe govorijo, Rimmon-Kenanova pa je opozorila na dejstvo, da je bil v 19. stoletju pripovedni tempo v splošnem precej hitrejši, kot je v moderni prozi. Predlagala je dva kriterija, ki sta najbrž oba le delno ustrezna: »normalno« bi bilo napolniti dolžino romana z eno življenjsko usodo (kar je refleks stare teze o dolžini romana) oz. z efektivnim časom (pripovedovanim časom) iz te usode, ki v enem romanu zaobseže nekako eno leto. Težave pri določanju merila povzročajo faze nepripovedovanega dogajalnega časa, oziroma časovni izpusti. Zaradi elips je iskano razmerje popolnoma drugačno, če ga merimo na celi dolžini besedila, skozi posamezno poglavje ali celo od odstavka do odstavka. Slednjo naporno možnost je demonstriral Bonheim tako prepričljivo, da jo je treba v korist preglednosti takoj zavrniti.

Ob Jurčiču smo za normalno hitrost v okviru celih besedil določili povprečno hitrost, to je 4700 besed za leto (ker je povprečni upovedeni čas dolg 4 leta). Glede na velikost Jurčičevega opusa smemo postaviti tezo, da velja ta hitrost tudi za standardno hitrost pripovedne proze 19. stoletja. V okviru poglavij je bil merodajen najpogostejši tempo, to je 28 besed za minuto, ki pokriva kar polovico vseh poglavij in je sestavljen iz dialoga in pripovednega poročila.¹⁷ Tudi to hitrost je mogoče razumeti kot standardno hitrost slovenske pripovedne proze 19. stoletja. Ker povest v približno enakem številu besed pripoveduje o širših časovnih izsekih, je torej njen tempo precej večji (hlastnejši) kot v romanu (4200 besed/leto : 7000 besed/leto).

¹⁴Kompozicija Pregljevega pripovedništva (Koper: Lipa, 1983), str. 56.

¹⁵Story and Discourse: Narrative Structure in Fiction and Film (Ithaca-London: Cornell U. P., 1978), str. 67–68.

¹⁶Helmut BONHEIM, *The Narrative Modes: Techniques of the Short Story* (Brewer, 1982); Shlomith RIMMON-KENAN, *Narrative Fiction: Contemporary Poetics* (London-New York: Methuen, 1983; zbirka New Accents).

¹⁷Dolganova preddogajalni in podogajalni čas v meritvah nista bila upoštevana.

Po poglavjih obvlada zgodnja slovenska fabulativna pripovedna proza 19. stoletja (sklepajoč po Jurčiču) naslednje hitrosti:

- 28 zmerna hitrost
- 4,5 pospešena hitrost (prevladuje pripovedno poročilo)
- 0,32 velika hitrost
- 0,05 zelo velika hitrost oz. zelo zgoščeno dogajanje

Razlika med povestjo in romanom se na tej ravni pokaže kar dvakrat. Najprej jo določi različno število poglavij. Pri Jurčiču ima roman kljub enaki povprečni tekstni dolžini večje število poglavij kot povest (21 : 11) in so zato le-ta nujno krajša. Zato razmerje med tempom celega besedila in tempom poglavij v povesti ni premo sorazmerno z enakim razmerjem pri romanu, torej ni v povesti dvakrat bolj zadihano kot pri romanu. V obeh vrstah v polovici besedila prevladuje zmerno tempo (v romanu je vendarle nekaj malega lagodnejši kot v povesti). Druga razlika se pokaže pri »nestandardni« polovici poglavij: pri romanu so dokaj enakomerno porazdeljena po preostalih hitrostih (22 % pospešenega, 14 % hitrega, 14 % zelo hitrega tempa), pri povesti pa gre večina na račun pospešenega tempa (34 %) in je drugega ustrezno manj (4,5 % hitrega, 11,2 % zelo hitrega). Razlike med povestjo in romanom na ravni pripovednega tempa vsaj pri Josipu Jurčiču torej so, čeprav niso očitne na prvi pogled. Upočasnjene tempa, ki bi ga prispevali komentar, deskripcija, refleksija ali notranji monolog, pri Jurčiču ni. Za potrditev številok bo treba prešteti še druga Jurčičeva besedila.

Zgodovinska snov. Josip Jurčič je ob devetih nekratkih povestih napisal osem romanov: skoraj vse povesti imajo zgodovinsko snov, od romanov pa le slaba polovica, torej zgodovinska snov do neke mere le pomaga pri odločitvi za podnaslov povesti, tako kakor domneva definicija hrvaške oziroma srbske povesti. Nasprotno količina zgodovinopisnih odstavkov ne odloča o vrstni pripadnosti, saj je v nasprotju z uvodno ugotovitvijo o posebni afiniteti povesti do zgodovinske snovi s historiografijo najbolj nabit prav roman IET — celih 34 % ali ena tretjina besedila. Na nasprotnem koncu lestvice je z 0 % zgodovinopisnega prav tako roman (LV). Da ga vendar uvrščam med besedila z zgodovinsko snovjo, odloča njegova jasna časovna lokacija v zadnje leto 18. stoletja in skromnih 1,4 % folklorističnega diskurza, ki stoji na mestu, kjer bi pričakovali zgodovinopisje, in le-to na neki način nadomešča. Za druga besedila (povesti) je značilno povprečno 7,7 % zgodovinopisnega besedila.

V soglasju z večjim številom poglavij je prizorišč v romanu več kot v povesti (9:6), oseb prav tako (13 : 10), kvalitativno pa ne gre za bistvene spremembe. V obeh primerih je na prvem mestu grad, potem kmečki dom, samostan, krčma, tuje mesto, gozd. Če je pri IET še mogoče sumiti, da je za roman značilen družbenozgodovinsko pomemben prostor, se sum pri LV razblini, in s prizoriščem, razen količinsko, razlike med povestjo in romanom ni mogoče potrditi.

Količina direktnega govora. Direktni govor zaseda povprečno nekako 50 % besedila, sicer pa od najmanj 32 % (IET) do največ 66 % (LV). Obe skrajnosti pripadajo romanu, zato lahko postavimo tezo, da je roman v tem pogledu manj izravnal. Podobno sliko je pokazalo merjenje zgodovinopisnih pasaj — očitno je minimalna

količina dialoga v IET posledica presežka zgodovinopisnosti. Direktni govor je prevladujoča sestavina pripovedne scene, kar potrjuje našo odločitev, razumeti pripovedno sceno z večinskim deležem dialoga kot »normalni tempo« pripovedne proze 19. stoletja.

Število oseb je število govorečih oseb, pri čemer se anonimne ali redko nastopajoče osebe ali kolektivi združujejo pod ustrezne socialnoslojske oznake: prvi hlapec, dekla, drugi hlapec so dojeti kot ena oseba.¹⁸ Roman ima tu presežek na račun IET, ki je, zanimivo, obenem besedilo z najmanj dialoga. Zunaj zgodovinske tematike je oseb pri Jurčiču celo malenkost več, tako pri romanu kot pri povesti.

Druge avtorske vrstne poetike 19. stoletja je bilo mogoče pregledati bolj površno in le po nekaterih ravninah. Kljub temu poskušajmo s primerjavo med njimi priti do trdnega jedra pripovednoprozne norme v slovenski literaturi prejšnjega stoletja. Kersnikovo razločevanje med romanom in povestjo se zdi jasnejše kot Jurčičevo. Napisal je 6 dolgih besedil, med katerimi sta dve podnaslovljeni s povest in štiri z roman. Romani so bili romani zaradi dolžine, red kvari edino povest Rošlin in Vrjanko (1889, 28.000 besed), ki je daljša od kratkega romana Agitator (1885, 26.000 besed). Razlog za vztrajanje pri podnaslovu povest je bil tu v folklorni snovi; Jurčiča podobni folklorni vir nasprotno ni oviral, da LV ne bi imel za roman. Kersnikovi teksti predstavijo praviloma več oseb kot Jurčičevi (24 do 26), dejanje je z izjemo epiloga skoncentrirano na eno leto ali manj. Z večjim številom oseb je padlo število prizorišč na pet ali šest. Novela Gospod Janez (1884) je kot večina povesti srednje dolžine, vendar na spodnjem robu tega pasu in predstavlja dokaj ozek in dramatično zaostren izsek iz življenja s poudarjeno ljubezensko motiviko. Kersnik je pisal romane le na svojem literarnem začetku, po Ciklamnu so mu nastajali vedno krajši teksti in podnaslavljanje se je omejilo na povest.

Po Jurčiču in Kersniku so avtorski opusi v glavnem iz samih povesti, drugačni podnaslovi so redkost, zato je za prvo obdobje vsekakor bolj modro opazovati, v čem je bila izjemnost romana, kot pa iskati specifiko povesti. Detela je z roman podnaslovil samo svoj zgodovinski tekst, za Finžgarja je očitno, da je roman povezoval z mestno snovjo za razliko od kmečke povesti. Pavlina Pajkova je napisala šest romanov, osem novel in osem povesti. Oznake ni izbirala toliko po dolžini kot po snovi in strukturi. Samo roman ima retrospektivne vložke, torej je dogajanje bolj umetelno komponirano, samo novele poznajo zelo pogosti ljubezenski trikotnik med osebami. Romani se dogajajo v podeželski graščini, novele v meščanski vili s parkom, povesti samo na vasi. Najjasneje se povesti razlikujejo od konkurenčnih vrst po socialnem statusu oseb, ki niso niti plemiči niti meščani, ampak vedno kmetje ali delavci, dogajanja pa ne poganjajo naprej spletke, kakor je običaj zlasti pri romanu, ampak junakinjin

¹⁸Modernistična proza bi zahtevala za določitev glavnih oseb pač še kak dodatni kriterij, saj v nefabulativni prozi ni nenavadno, če glavna oseba ne spregovori ali pa da govori minimalno. Dodatne težave pri določanju glavne osebe so tudi primeri, ko je neka oseba intenzivno prisotna le skozi pripovedovanje ali razmišljanje drugih. Direktni govor kot kriterij osrednosti bi postal vprašljiv tudi pri predrealistični fabulativni prozi, ki dialoga še ni obvladala v običajni meri.

poudarjeni občutek za moralno dolžnost.¹⁹ Miroslav Malovrh ima nekaj let kasneje le dva romana ob vrsti povesti, ki so praviloma celo daljše, zanimivo pa se obema naslov začanja z Ljubezen. Tavčar se je pri zgodovinski pripovedi Izza kongresa (1903/5) odločil za podnaslov roman očitno le zaradi izjemne dolžine, sicer je bolj od povesti ljubil tudi pri daljših besedilih podnaslov novela (Janez Sonce, 1885) ali noveleta (Otok in struga, 1881). Ivan Pregelj je z romanom podnaslovil svoja daljša in kompaktno grajena besedila. Za obsege pod 30.000 besedami si je raje izbral podnaslov povest; za ta besedila je tudi značilno, da kompozicijsko niso strnjena (»zgodovinska povest« Zgodbe zdravnika Muznika, 1923).

Sklep. Povest je bila v 19. stoletju standardna oznaka za pripovednoprozna besedila, v prvi polovici 20. stoletja se je njena raba omejila na nazorsko konservativna, domačijska in preprostemu bralcu namenjena fabulativna dela, v drugi polovici 20. stoletja pa je skoraj docela izginila, v glavnem na račun univerzalne oznake roman. Taka zgodovinska usoda vrste je težko primerljiva s povestjo pri drugih nacionalnih literaturah. Na podlagi meritev pripovednoproznega opusa z zgodovinsko tematiko prvega in najbolj plodovitega slovenskega romanopisca 19. stoletja Josipa Jurčiča, ki je v podnaslovih razlikoval med povestjo in romanom, ugotavljam naslednja izhodiščna statistična določila obeh vrst: V povprečju so romani sicer daljši od povesti, vendar je kaka polovica romanov enako dolga ali pa celo krajša od povesti. Dogajalni čas je v romanu krajši kot pri povesti (3,1 leta : 4,4 let), število poglavij pa je večje. Pripovedni tempo je za polovico poglavij pri povesti in romanu enak (zmerni tempo, to je pripovedna scena s pripovednim poročilom), v drugi polovici poglavij pa je pri romanu večja uravnoteženost med pospešenim, hitrim in zelo hitrim tempom; pri povesti gre večinoma za pospešeni tempo. V romanu je oseb in prizorišč več kot v povesti. Nadaljnji avtorski opusi so Jurčičevo izhodiščno opozicijo roman : povest v glavnem prevzeli in jo individualno dopolnili, nepotrjena je ostala pri Jurčiču sicer predvidljiva zveza med zgodovinsko snovjo in povestjo. Kompozicija (epilog, retrospektivnost, uokvirjenost), tip ljubezenskega razmerja, socialni status glavnih oseb, socialno okolje in konec praviloma niso kategorije, ob katerih bi se enoumno demonstrirala razlika med povestjo in romanom, čeprav so si kako izmed njih posamezni avtorji izbrali za vlogo vrstnopoetičnega kazalca.

ZUSAMMENFASSUNG

Povest, eine Erzählungsart, bildete im 19. Jahrhundert die Standardbezeichnung für erzählende Prosatexte. In der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts schränkte sich ihr Gebrauch auf weltanschaulich konservative, der Heimatkunst zugerechnete und dem anspruchloseren Leser zgedachte narrative Werke ein, während sie in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts fast gänzlich verschwand, vor allem zugunsten der universellen Bezeichnung Roman. Ein dergestalt historisches Schicksal des Genres Povest läßt sich kaum mit der Povestentwicklung anderer Nationalliteraturen vergleichen. Auf der Grundlage von Messungen, die anhand des narrativen Prosaopusses mit historischer Thematik aus der Feder des ersten und fruchtbarsten slowenischen Romanschriftsteller des 19. Jahrhunderts Josip Jurčič (1844–1881) durchgeführt wurden — er unterschied in den Untertiteln seiner Werke zwischen Povest und Roman —, ließen sich folgende statistische Ausgangsbestimmungen für beide Gattungen

¹⁹Prim. Miran HLADNIK, Slovenski ženski roman, SR XXIX (1981), str. 262.

ermitteln: Im Durchschnitt sind die Romane zwar länger als die Povesti, doch ist etwa die Hälfte der Romane genauso lang oder gar kürzer als die Povesti. Die erzählte Zeit ist im Roman kürzer als in der Povest (3,1 zu 4,4 Jahre), die Kapitelanzahl ist größer. Das Erzähltempo ist bei der Hälfte der Kapitel gleich (gemäßigtes Tempo, d.h. die Szenendarstellung wird mit einem raffenden Erzählerbericht ergänzt), in der anderen Hälfte der Kapitel stellt sich im Roman eine größeres Gleichgewicht zwischen dem beschleunigten, schnellen und sehr schnellen Tempo ein, während es sich bei der Povest größtenteils um ein beschleunigtes Tempo handelt. Im Roman gibt es mehr Figuren und Schauplätze als in der Povest. Die späteren Autoren haben Jurčičs Ausgangsopposition Roman : Povest in der Regel übernommen und sie individuell ergänzt, nicht bestätigt hingegen blieb der bei Jurčič vorhersehbare Konnex zwischen dem historischen Stoff und dem Genre Povest. Die Komposition (Epilog, retrospektives Erzählen, Rahmung), der Typus des Liebeshandlung, der soziale Status der Hauptfiguren, das soziale Umfeld und der Schluß bilden meist keine Kategorien, an denen sich der Unterschied zwischen Roman und Povest eindeutig demonstrieren ließe, obwohl die eine oder andere von vereinzelt Autoren ausgewählt wurde, um die Rolle eines genrepoetischen Anzeigers zu übernehmen.